

6. Abylkasymova A.E., Kappasova S., Tuyakov T.A., Zhadraeva L.U. *Methodological Aspects of Functional Literacy Formation of Schoolchildren in Mathematics // Bulletin of Abai KazNPU. Series: Physical and Mathematical Sciences. 2023. Vol. 81, No. 1. P. 66–73. DOI: 10.51889/2959-5894.2023.81.1.007.*

7. Abildina S. K., Kopbalina K. B., Salimbaeva Ş. O. *Formirovanie funktsionalnoi gramotnosti mladşih şkolnikov na osnove tsifrovyyh tehnologii // Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki». -2025. - № 2(86). -S. 313–323. DOI: 10.51889/2959-5762.2025.86.2.028*

8. Batyrbayeva G., Assanova A.T., Bauash G. *Contextual tasks in mathematics lessons as a tool for developing functional literacy of students // Bulletin of Abai KazNPU. Series: Physical and Mathematical Sciences. 2024. Vol. 86, No. 2. P. 128–137. DOI: 10.51889/2959-5894.2024.86.2.012.*

9. Kokazhaeva A., Zhekseminova A., Ashubayeva D., Tastemirova S. *Enhancing functional literacy of students in mathematics lessons within updated educational content // Bulletin of Abai KazNPU. Series: Physical and Mathematical Sciences. 2022. Vol. 77, No. 1. P. 172–181. DOI: 10.51889/2022-1.1728-7901.24.*

10. Kozhamkulova N.S., et al. *Development of functional literacy of primary school students based on intellectual and creative speech skills // Pedagogy and Psychology. 2025. № 4 (61). P. 91–99. DOI: 10.51889/2960-1649.2024.61.4.011.*

11. OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023*

МРНТИ 14.09.08

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.90.2.033>

А.Ы.Ермагамбет^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университет
Алматы қ., Қазақстан

ЕРТЕ ЖАС БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМУЫНДАҒЫ ТЕЖЕЛҮДІ ЕҢСЕРУДЕГІ МУЛЬТИСЕНСОРЛЫҚ ТӘСІЛІ

Аңдатпа

Мақалада ғылымның әртүрлі салаларын ұстанатын қазақстандық және шетелдік ғалымдар жүргізген ерте жастағы балалардың сөйлеу тілінің дамуы туралы зерттеулер қарастырылған. Ерте жастағы балаларда даму кезеңдері туралы сөйлеу тілі дамуының тежелуі жиі кездеседі. Бұл көбіне сенсорлық өңдеудің бұзылуы, сөйлеу бұзылыстары және эмоциональді-ерік сферасының бұзылуы сияқты басқа бұзылулармен үйлеседі. Бұл күрделі мәселе болуы мүмкін, өйткені сөйлеу тілі дамуының тежелуі көбіне олардың психикалық денсаулығына теріс әсер етеді және ересек жаста оларға кедергі етуі мүмкін. Осы мақала ерте жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді (СТДТ) еңсеруде белсенді қолдау көрсету құралы ретінде мультисенсорлық тәсілдің орнын айқындайды. Қарастырылып отырған мәселе әлеуметтік тұрғыдан ерекше маңызға ие болғандықтан, оны шешу жолдарын ғылыми-зерттеу негізінде іздестіру қажет. Логопедиялық жұмыста мультисенсорлық тәсілді қолдану ұсынысы оның тиімділігінен туындап отыр, себебі баланың барлық талдағыш қызметтері жұмыла іске қосылады, кешенді әсер етеді. Ерте жас балалардың сөйлеу тілінің барлық компоненттері мен қарым-қатынас дағдысының қалыптасуына да жағымды нәтиже көрсетеді. Мақала мазмұнында тек 2018-2024 жылдар аралығында жарияланған жұмыстар қарастырылды. Зерттеу нәтижелері Қазақстан үшін шетелдегі сәтті түзету бағдарламаларынан үлгі алу қажеттілігін атап көрсетеді. Бұл сөйлеу тілі дамуында тежелісі бар ерте жас балалардың жағдайын жақсарту бойынша отандық стратегияларды жетілдіру және толықтыру мақсатында жүргізілді.

Мақалада келтірілген мәліметтерді практикалық мамандар теориялық білімді толықтыру үшін, сондай-ақ жас балалардың сөйлеу қабілетін дамыту мәселелерін зерттейтін ғалымдар қолдана алады.

Түйін сөздер: ерте жас, сөйлеуді дамыту, зерттеу, мультисенсорлық тәсіл, сөйлеу тілінің дамуы тежелуі.

Ермагамбет А.Б. ^{1*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

МУЛЬТИСЕНСОРНЫЙ ПОДХОД В ПРЕОДОЛЕНИИ ЗАДЕРЖКИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассматриваются исследования развития речи в раннем детстве, проведенные казахстанскими и зарубежными учеными из различных областей науки. В последние годы задержка развития речи является распространенным явлением в раннем детстве. Она часто сочетается с другими расстройствами, такими как нарушения сенсорной обработки, речевые расстройства и расстройства эмоционально-волевой сферы. Это может быть серьезной проблемой, поскольку задержка развития речи часто негативно влияет на психическое здоровье и может препятствовать полноценному развитию во взрослой жизни. Поскольку рассматриваемая проблема имеет особое социальное значение, необходимо искать решения на основе научных исследований. Предложение об использовании мультисенсорного подхода в логопедии обусловлено его эффективностью, поскольку одновременно активируются все аналитические функции ребенка, оказывая на ребенка комплексное воздействие. Это также положительно влияет на формирование всех речевых компонентов и коммуникативных навыков в раннем детстве. В содержании статьи рассматривались только работы, опубликованные в период с 2018 по 2024 год. Результаты исследования подчеркивают необходимость для Казахстана перенять успешный опыт зарубежных коррекционных программ и усовершенствовать собственные стратегии улучшения положения детей раннего возраста с задержкой развития речи.

Информация, представленная в статье, может быть использована практикующими специалистами для дополнения теоретических знаний, а также учеными, изучающими развитие речи у маленьких детей.

Ключевые слова: раннее детство, развитие речи, исследования, мультисенсорный подход, нарушения речи и языка.

Ermagambet A. ^{1*}

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

A MULTISENSORY APPROACH TO SPEECH DEVELOPMENT IN YOUNG CHILDREN WITH SPEECH DELAYS

Abstract

This article examines studies of speech development in early childhood conducted by Kazakh and international scientists from various fields. Speech delay is a common phenomenon in early childhood. It is often associated with other disorders, such as sensory processing disorders, speech disorders, and emotional-volitional disorders. This can be a serious problem, as speech delay often negatively impacts mental health and can hinder development in adulthood. The purpose of this study was to examine the effectiveness of a multisensory approach as an intervention for overcoming speech delay in early childhood. Since the problem under consideration is of particular social significance, it is necessary to seek solutions based on scientific research. The proposal for a multisensory approach in speech therapy stems from its effectiveness, as it simultaneously activates all of the child's analytical functions, providing a comprehensive effect. This also positively influences the development of all components of the child's speech and communication skills in early childhood. Only studies published between 2018 and 2024 were considered. The study results highlight the need for Kazakhstan to adopt the successful practices of international intervention programs and refine its own strategies for improving the situation of young children with speech impairments.

The information presented in this article can be used by practitioners to supplement theoretical knowledge, as well as by researchers studying speech development in young children.

Keywords: early childhood, speech development, research, multisensory approach, speech and language disorders.

Кіріспе. Ерте жастан дамыту мүмкіндігі шектеулі балаларға психологиялық және педагогикалық қолдау көрсетуде басымды бағыт болып табылады, себебі бұл тәсіл түзету және дамыту ықпалының тиімділігін қамтамасыз етеді және туынды бұзылыстардың қалыптасуына жол бермейді. Бұл тәсіл медициналық және педагогикалық пайдасы мен экономикалық құндылығы бар ұзақ мерзімді болып саналады. Ерте жастан дамыту мемлекет тарапынан психологиялық

және педагогикалық қолдауға және сөйлеу тілінің тежелуі сияқты екіншілік бұзылыстарды түзетуге арналған ұзақ мерзімді шығындарды азайтады. Бұл баланың дер кезінде және толыққанды даму мүмкіндіктерін арттырады. Осыған байланысты, дамуында тежелісі бар балаларды ерте жастан дамыту ерекше маңызды, өйткені психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесіндегі және баланы тәрбиелеудегі ата-ананың құзыреттілігін жетілдіру шешуші кезеңді білдіреді. Тиісінше, психикалық және сөйлеу тілі негіздерін уақтылы дамыту, сонымен қатар даму тежелістерін еңсерудің негізгі стратегияларын анықтау орынды болып саналады.

Қазіргі уақытта жас балалардың сөйлеуін дамыту ғылымның көптеген салаларының өзекті тақырыптарының бірі болып табылады. Соңғы жылдары моторлы және психо-сөйлеу дамуы өз жасының нормативтік көрсеткіштеріне сәйкес келмейтін балалар саны артып келеді. Сөйлеу дамуының тежелуі мінез-құлық пен өзін-өзі реттеудегі, ауызша ақпаратты қабылдау мен түсінудегі кейінгі қиындықтарға әкеледі. Сөйлеу, жоғары психикалық функция ретінде, қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау процестеріне негізделген және қарым-қатынас процесінде дамиды. Сондықтан ерте жастағы балалардың сөйлеу тілін дамыту үшін кинестетикалық және сенсорлық тәжірибе, сондай-ақ ата-аналармен және басқа отбасы мүшелерімен психо-эмоционалды өзара әрекеттесу қажет.

Сөйлеу тілі дамуында тежелісі бар баланың сөйлеуінің қалыптасуы белгілі бір жастағы стандарттарына сәйкес келмейтін жағдай ретінде сипатталады (Афиша және Иснаини, 2024). Балалардың сөйлеуінің тежелуі балалық шақта үлкен проблема болып табылады. Бұл бүкіл әлемдегі мектеп жасына дейінгі халықтың шамамен 10-15% әсер етеді (Хестияна және басқалар, 2021). Сөйлеу тілінің дамуы қалыпты деңгейдегі балалар біртіндеп сөздерді дұрыс қолдануды және есейген сайын сөйлемдер құруды үйренеді. Алайда, сөйлеу тілінде тежелісі бар балаларда сөздердің дұрыс айтылуында, сөздерді дұрыс контексте қолдануда және сөздерді біртұтас ұйымдастыруда қиындықтар туындайды. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін зерттейтін ғалымдар биологиялық және әлеуметтік сипаттағы себептермен түсіндірілетін 3 жасқа дейінгі кезеңде айқын көрінетін сөйлеу тілі дамуының тежелуін атап өтеді. Ерте жастағы сөйлеу тілі бұзылыстары қазіргі логопедияда сөйлеу тілі дамуының тежелуі ретінде белгіленеді. Сонымен қатар, сөйлеу дамуының тежелуі деп сөйлеу қызметінің қалыптасу қарқынының артта қалуы меңзейді, сөйлеудің барлық құрылымдық компоненттерінде көрініс табады, уақытша сипатта болады және түзету жұмыстары кезінде салыстырмалы түрде оңай жойылады (О.Е.Громова, Н.С.Жукова, Е.М.Мастюкова, Филичева).

Қазақ жазушысы-ағартушы, педагог-психолог Ж. Аймауытов: "Бала дүниеге жылап келгенде, ол дыбыспен туады. Дыбыспен туылған бала өмірінің барлық кезеңдерін әртүрлі дыбыстармен қоршап өткізеді. Осы дыбыстардың арқасында бала ойлау, тіл, дүниетанымды дамыта бастайды" деп дамытушы сөйлеу ортасын құрудың маңыздылығы туралы атап өтті.

Ерте жаста сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсеру жұмыстарын жүргізу тиімді болып табылатыны жалпыға бірдей мәлім [2; 3]. Бұл келесі жағдайларға байланысты: ерте жас сөйлеу, жүйке дамуы үшін сезімтал кезең болып табылады, яғни осы кезеңдегі балалардың орталық жүйке жүйесі өте иілмелі (икемді). Сондықтан, түзету жұмыстарының үлкен ықпал етуін қамтамасыз етеді, әсіресе, бұл жаста туынды бұзылыстардың алдын алуға мүмкіндігі мол [10]. Осы орайда сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсеруге мүмкіндік беретін тиімді құралдардың бірі - мультисенсорлық ықпал ету тәсілі.

Қазіргі логопедияда ерте жастағы сөйлеу бұзылыстары сөйлеу тілі дамуының тежелуі ретінде анықталады. Бұл ретте сөйлеу тілі дамуының тежелуі деп сөйлеу қызметінің қалыптасу қарқынының артта қалуы айтылады. Даму тежелісі сөйлеу тілінің барлық құрылымдық компоненттерінде көрініс табады, уақытша сипатқа ие және интервенциялық жұмыс жүргізу жағдайында салыстырмалы түрде еңсеріледі (Р.А.Сүлейменова, А.К.Жалмұхамедова, О.Е.Громова, Н.С. Жукова, Е.М.Мастюкова, Т.Б.Филичева). Қалыпты және мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуы саласындағы зерттеулер негізінен ересек мектепке дейінгі жасқа

(Г.Б.Ибатова, Г.С.Оразаева, Б.С.Халықова, Б.Б.Баймұратова, Г.З.Тәубаева, Г.М. Метербаева, М.К. Ибраева, Л.С.Волкова, Ю.Л.Разенкова және т.б.) және мектеп жасына (Қ.Қ.Өмірбекова, А.Е. Жұмабаева, Т.М.Әбдікәрімова, Ш.Ш.Онтуғанова және т.б.) қатысты болып келеді.

Ерте жастағы баланың сөйлеу тілінің дамуы оның когнитивтік және әлеуметтік тұрғыдан дер кезінде қалыптасып, жетілуінің бірде бір факторы ретінде қарастырылады. Туылғаннан бастап үш жасқа дейінгі кезеңде баланың бас ми бөліктерінің арасында нейрондық байланыстар қарқынды түрде қалыптасады. Сондықтан бұл кезең басқа қызметтермен қатар сөйлеу тілінің де дамуы үшін сензитивті уақыт болып табылады. Осы орайда логопедиялық көмек көрсету жүйесінде бала ағзасындағы бірнеше талдағыштарын жұмылдыратын мультисенсорлық тәсілге кең қолданылу барысында.

Ерте жастағы балалардағы сөйлеу тілі дамуының тежелуі (СТДТ) – заманауи логопедия ғылымының көкейкесті мәселелесіне айналып отыр. Ерте жастағы балалардың 20% қаратпа айтылған сөйлеу тілін түсінуде және өздігінен сөйлеуде біршама қиындықтар көреді. Бұл саладағы халықаралық ғылыми-эксперименттік зерттеулердің нәтижелері бала бойындағы нейропсихологиялық дисфункцияларды, сенсорлық интеграцияның бұзылуларын және оның жағымсыз сөйлеу тілі ортасын басты себеп ретінде белгіледі. Сонымен бірге бұрыннан қолданып келе жатқан көру және есту арқылы қабылдау әдісі қазіргі кезде сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсеруде тиімділігі төмен екенін айқындады. Қазақстандық ғалым- арнайы білім беру саласының ірі маманы А.К.Жалмұхамедова ерте көмек көрсету бағытында жүргізген өз зерттеулерінде дұрыс аңғарым жасау, дер кезінде түзету жұмыстарын бастау, ата-аналарды педагогикалық процеске кіріктіру және педагогикалық-психологиялық қолдауды кешенді түрде ұйымдастыру қажеттілігін атап көрсетті [1, 38-б.].

Зерттеу өзектілігі сөйлеу тілі дамуындағы тежелісі бар балалардың саны күрт өсуі мен ерте араласу жүйесін жетілдіру қажеттілігіне сүйенеді. Қазіргі кезде логопедия дәстүрлі әдістермен шектеліп қалмай, өзінің әдістемелік қоржынын заманауи технологиялармен толықтыруда. Осы орайда мультисенсорлық тәсіл ерекше тиімділігімен және кешенді ықпалымен басты орын иеленуде. Бұл тәсіл арқылы ағзаның бірнеше талдағыштары (есту, көру, сипап сезу, дәм және иіс сезу, қозғалыс) бір мезгілде белсендендіріледі, нейробайланыстар нығайта түсіріледі [2, 35-б.].

Материал мен әдістер. Мультисенсорлық тәсілдің ғылыми-әдіснамалық негіздері Мария Монтессоридің еңбектерінен бастау алады және қазіргі ғалымдардың зерттеулерінде өз жалғасын табады. Танымал автор А.Айрестің [4, 37-б.] сенсорлық интеграцияға арналған еңбектерінде түрлі сенсорлық жүйелердің үйлесімді бірігіп жұмыс істеудің нәтижелігі мен оңтайлығы атап көрсетілген. Шейвицпен оның әріптестері бірлесе отырып жүзеге асырған функционалды МРТ-зерттеулері мультисенсорлық ықпал ету кезінде бас мидің бернеше аймақтары өзара нейрондық байланыс орнатып, белсенді жұмыс атқаратынын айқындады. Басқа зерттеулер [4, 23-б.] ерте жас балалардың сөйлеу тілі қызметі түрлі талдағыштардан тараған сигналдарды біріктіру және іске қосу арқылы қалыптасатынын анықтады. Кең танымал пікірге сәйкес 1-1,5 жас аралығында бүлдіршіндер сөйлеушінің бет-әлпетіне қарай отырып, оның ауыз қимылдарынан дыбыстау ерекшеліктерін меңгереді екен.

Мультисенсорлық ықпал етудің іргетасына американдық ғалым-зерттеуші, психолог Г.Гарднер ұсынған жан-жақты ақыл-ой теориясы да (есту, көру, қимыл-қозғалыс қызметтерінің жұмылуы) жатады [5, 40-б.]. Сөйлеу тілі дамуын оңтайландыру жолында, ойып тұрып орын алатын, А.Айрестің сенсорлық интеграция туралы идеясы сенсорлық жүйелердің өзара тығыз үйлесімін меңзейді [4, 27-б.].

Ресей логопедиясының белгілі маманы, атақты ғалым Р.Е. Левина өзінің ғылыми еңбектерінде сөйлеу тілі дамуының толыққанды болуына кешенді ықпал ету қажеттілігін түсіндіреді. Соның ішінде сау анализаторлардың сөйлеу тілі дамуының тежелуін еңсерудегі ынталандырушы тұрғыдағы рөлін ашып айтады. Сондай-ақ, Р.И. Лалаева мен Н.В. Серебрякова сөйлеу тілінің бұзылыстары бар балалармен түзету жұмысын жүргізу барысында көру және сипап-сезу қызметтерін

қолданудың жағымды әсері мен тиімділігін өздерінің тәжірибелік зерттеулерінде дәлелдеген [6, 56-б.]. А.Р. Лурияның ұсынған нейропсихологиялық тәсілдері сөйлеу тілі қызметін моторлық және сенсорлық реттеуші түйінінен бастау алып, даму үдерісін іске қосады [7, 48-б.].

Осы зерттеліп отырған тақырыпты ашу үшін арнайы әдебиеттерге шолу жасалды. Теориялық тұрғыдан мультисенсорлық тәсілдің ғылыми-әдіснамалық негіздемесі жан-жақты берілгені анықталды. Дегенмен, ерте жастағы балалармен жұмыс істеу кезіндегі тиімділігін арттыруға арналған эксперименттік зерттеулердің жеткіліксіз екені белгілі болды. Қарастырылған зерттеулердің басым бөлігі сипаттама ғана беріп, теориясын ашып көрсетеді. Практикалық жағын зерттеген эксперименталды еңбектер жоқтың қасы.

Нәтижелер мен талқылау. Біздің зерттеуіміз ерте жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсеру үшін мультисенсорлық тәсілге негізделеді, баланың жас ерекшелігі мен психофизикалық даму мүмкіндіктерін ескеретін кешенді логопедиялық-педагогикалық жүйені құрудың қажеттілігіне негізделеді. Бұл тәсіл барлық сенсорлық арналары арқылы танымдық, эмоционалдық және сөйлеу процестерін оңтайландыруға бағытталған ерекше әдістеме деп түйіндеуге болады. Себебі, материалдық-ұйымдастыру және педагогика тұрғысынан біртұтас үйлесімін қарастырады және сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсереді. Зерттеулерде көрсетілген бес сезім мүшесі ғана іске қосылады деп шектеу дұрыс емес. Ағзаның есту, көру, сипап сезу, иіс сезу және приоперцепция қызметтерімен қатар эмоцияны, жоғарғы психикалық үдерістерді де жұмылдыру керек. Осылай мультисенсорлық тәсіл бала бойындағы көптеген психикалық және физиологиялық қызметтерді біріктіріп, жұмыс жасауды ұйымдастырады. Көптеген шетелдік ғалым-зерттеушілер ерте жастағы баланың сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсеру барысында психикалық қызметтермен қатар физиологиялық үдерістерді бірге қосу арқылы жұмыс нәтижелігін арттыруға болады деген тұжырымдар жасады. Яғни, сезім мүшелері бірге әрекеттесе отырып, ұсынылған жаңа білік пен дағдыны жылдам әрі берік меңгеруге жағдай жасайды, жағымды іргесін құрайды. Осы орайда, логопедия саласында мультисенсорлық тәсілін қолдануын кең тарату жүйесін немесе алгоритмін құру қажеттілігі туындайды. Сонымен бірге, кәсіби тұрғыдан мамандарды қайта даярлау және біліктілігін арттыру мәселесі де қарастырылуы қажет.

Сөйлеу тілі дамуында тежелісі бар балалар үшін әлеуметтік ортаның түрлі шулы дыбыстары, сөйлеушінің сөздерін қабылдап түсінуге едәуір кедергі жасайды. Сол себепті, осы санаттағы балалардың сенсорлық қабылдау ерекшеліктері міндетті түрде ескерілуі керек. Ерте жастан араласу кәсіби маманы балаға сыртқы сенсорлық сигналдарды дұрыс өңдеуге көмек беретін жағдай құрайды. Сөйтіп, ерте жастағы балаларды қоршаған ортаны толыққанды танып білуге ынталандырады, түрлі дереккөзден шыққан ақпаратты адекватты түрде өңдеуге үйретеді.

Зерттеу құрылымы. Бұл зерттеуде оңтайлы құрылым қолданылды. Бұл үшін елдегі кішкентай балаларда сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсеру бойынша стратегияларын мұқият талдауды және олардың тиімділігін салыстыруды қамтыды.

Деректерді жинау әдісі. Тиісті зерттеулерді анықтау үшін академиялық мәліметтер базасында мұқият іздеу жүргізілді. Зерттеудің өзектілігі рецензияланатын журналдар, конференция материалдары және Қазақстан, шетелдік ғылыми зерттеулер нәтижелері бойынша бағаланды. SCOPUS, Science Direct, Web of Science, Google Scholar және PubMed дерекқорлары пайдаланылды. Іздеу сұрауларына мыналар кірді: «сөйлеу тілі дамуының тежелуін еңсеру», «балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау», «сөйлеу бұзылыстарына араласу» және «сөйлеу дамуының бұзылуы». Зерттеуге 1 жастан 3 жасқа дейінгі балаларға арналған, сөйлеу тілі дамуының тежелуі және ілеспе даму бұзылыстары бар, сонымен қатар әдістемелерді, нәтижелерді және тиімділікті қоса алғанда, қолдау көрсету стратегияларының егжей-тегжейлі сипаттамасы бар жұмыстар енгізілді. 2018-2024 жылдар аралығында жүргізілген зерттеулер енгізілді, осы уақыт аралығынан тыс жүргізілген зерттеулер алынып тасталды. Зерттеу тақырыбына сәйкес келмейтін зерттеулер (мысалы, сөйлеу тілінің күрделі бұзылыстары және ілеспе бұзылыстар) алынып тасталды. Сонымен қатар, Қазақстанда және Еуропа елдерінен тыс жүргізілген зерттеулер енгізілген жоқ.

Деректерді талдау әдісі. Жиналған деректер үш елдегі әртүрлі қолдау көрсету ұқсастықтарын, айырмашылықтарын және шектеулерін анықтау үшін мұқият талданды. Сондай-ақ, араласу түріне тәжірибелік арнайы топтарға қатысты күшті немесе әлсіз жақтарына бағытталған салыстырмалы талдау жүргізілді.

Бұл зерттеудің нәтижелері төмендегідей айқындалды.

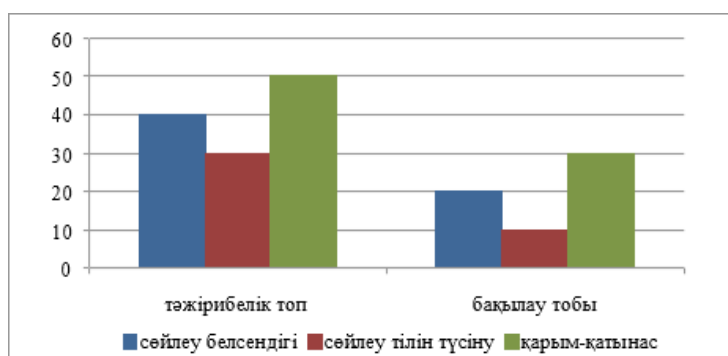
Сөйлеу тілі дамуында тежелісі бар 1,5-2,5 жас аралығындағы 20 баланың қатысуымен «Шаг Вперед» түзету орталығында тәжірибе өткізілді. Бұл тәжірибелік зерттеудің мақсаты-сенсорлық тәсілдің сөйлеу тілін дамытудағы тиімділігін анықтау болды. Тәжірибенің мазмұны бойынша балалар екі топқа бөлінді: тәжірибелік топтағы 10 бала ерте араласу аясында мультисенсорлық тәсіл негізінде дайындалған бағдарлама бойынша көмек алды. Ал бақылау тобындағы 10 балаға дәстүрлі логопедиялық сабақ түрінде қолдау көрсетілді.

Тәжірибе барысында қолданылған тәсіл нәтижелерін бағалау критерийлері ретінде Р.И.Лалаева мен Е.В.Мальцеваның әдістемесінде берілген нұсқаулықтарды түсіну, белсенді сөздік қоры және дыбыс айту дағдылары алынды. Ерте араласу аясында мультисенсорлық тәсіл негізінде дайындалған тәжірибелік бағдарламаға ырғақ пен сөйлеу-қозғалысты қамтыған логоритмика жаттығулары және сенсорлық кітаптар мен виброқолғаптар қосылған тактильді-аудио ойындар енгізілді. Тәжірибелік топ балалары келесідей құрылымдағы ұйымдасқан іс-әрекетке қатысты:

Кесте1 - Ұйымдасқан іс-әрекет құрылымы

Дайындық кезең	Негізгі кезең	Қорытынды кезең
сенсорлық жүйелерді белсендірту мақсатында алуан материалдармен ойын әрекеті жүзеге асты. Бұндай дайындық кезеңнің ұзақтығы 5 минут шамасында уақыт алды.	сөйлеу тілінің дамуын ынталандыру мақсатында көру, есту, сезіну және қимыл-қозғалыс дағдыларын қосу, бір мезгілде сөйлеу әрекетімен біріктіру жұмыстары орын алды. Негізгі кезеңнің ұзақтығы 20 минутқа созылды.	барысында балалар меңгерген материалды мультисенсорлық ойындармен бекітіп, ұқсас жағдаяттарда саналы түрде қолдануға машықтанды.
Осы бағдарлама бойынша ұйымдасқан іс-әрекеттің жалпы ұзақтығы – 12 апта, ал жиілігі – аптасына 3 рет болды.		

Тәжірибеге қатысқан бақылау тобындағы балаларға дәстүрлі құрылымында өтетін сабақтар қолданылды. Сөйтіп, бұл педагогикалық үдеріс үстінде есту-көру арқылы қабылдауға және артикуляциялық жаттығуларға негізделген тапсырмалар орындалды.

Сурет 1 -Тәжірибе нәтижелері (%)

Жүргізілген зерттеу соңында алынған нәтижелердің талдауы көрсеткендей, тәжірибелік топтың балалары орта есеппен 40%-ға сөздерді белсенді қолдана бастады (бер, жоқ, апай, су, доп т.с.с.); нұсқаулықтарды түсінуі балалардың 30%-да жақсара түсті; ата-аналардың бақылауы бойынша 50% бала қарым-қатынас әрекетіне өздігінен кірігіп, сөйлеуді жиі бастайтын болды.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелерінің талдауы бақылау тобындағы балалардың сөздік қорының өсуі тек 20%-ға өскенін; ал нұсқаулықтарды түсінуі 10% жақсарғанын; қарым-қатынас әрекетінің оң динамикасы 30% ғана балада айқындалды.

Тәжірибеге қатысқан екі топ арасындағы айырмашылықтарды статистикалық тұрғыдан есептеп ($p < 0.05$), соның ішінде ырғақ пен қимылды-сөйлеуді біріктіретін жаттығулар аса жоғары көрсеткіштермен белгіленді. Тәжірибелік топ балаларының 50%-ы түрлі сенсорлық ынталандыру құралдары арқылы белсенді сөйлеуге әрекеттенуі, өз қажеттілігін сөйлеу тілімен жеткізуге тырысуы оң нәтижелерге жатқызылды.

Сонымен, тәжірибе нәтижесінде тіркелген деректер мультисенсорлық тәсілдің тиімділігі туралы болжамды растады және қолдану қажеттілігін дәлелдеді. Нақты айтқанда келесі артықшылықтарын атап шығуға болады:

бірінші- нейропластикалық әсері бас мидің түрлі аймақтарының бір мезгілде жұмыла отырып, іске қосылуын қамтамасыз етеді. Осындай педагогикалық ықпалдың нәтижесінде мықты нейрондық байланыстар қалыптасады, нығаяды;

екінші - орын толтыру үдерісі, яғни сау анализаторлардың қызметі басқа сенсорлық жүйелердегі бұзылыстарды біршама толықтыруға мүмкіндік береді;

үшінші- мотивациялық әсері қолданылатын әртүрлі құралдардың арқасында ерте жастағы балалардың тапсырманы орындауға қызығушылығын арттырады және зейінін шоғырландырады;

төртінші - табиғилық ықпал болып табылатын мультисенсорлық тәсіл сөйлеу тілін меңгерудің шынайы жағдайларын бейнелейді және түзете-дамыту жұмысын икемді, гуманды қылады. Ерте жастағы балалардың даму ерекшеліктерін ескере отырып, сөйлеу тілін дер кезінде меңгерту үдерісін жеңілдетеді және үдетеді.

Қорытынды. Арнайы әдебиеттерде берілген теориялық талдау мен зерттеу барысында жүргізілген тәжірибе нәтижелеріне сүйене отырып, ерте жастағы сөйлеу тілі дамуындағы тежелісі бар (СТДТ) балалармен түзете-дамыту жұмысында мультисенсорлық тәсілді пайдалану ұсынылады. Сонымен бірге, логопедиялық қолдау тиімділігін және өнімділігін едәуір арттырады деген қорытынды жасауға болады. Өйткені, мультисенсорлық тәсілді қолдану кезінде есту, көру, сипап-сезу, қимыл-қозғалыс, преоперцептика сияқты сенсорлық жүйелер бір уақытта белсендіріледі. Сол арқылы берік және кең аймақты нейрондық байланыстар орнатылады, сөйлеу тілі қызметін іске қосылуына және ілгері дамуына ықпал етеді.

Арнайы педагогика мен балалар психологиясы саласындағы зерттеулер көбіне дәстүрлі логопедиялық әдістерді, соның ішінде артикуляциялық және есту-көру қызметтеріне арналған жаттығуларды, дидактикалық ойындарды ғана пайдаланумен шектеледі. Бұндай тәсіл сөйлеу тілінің ауыр бұзылыстары бар балалар үшін, ерте жастағы балалар үшін жеткіліксіз болатынын көрсетті. Осы орайда мультисенсорлық тәсіл ерте жастан араласудағы нейропсихологиялық және нейропедагогикалық қағидаларына сәйкес келеді, ұйымдасқан іс-әрекетті жүзеге асыру талаптарын да ескереді.

Болашақ зерттеулердің бағыттары. Бұл зерттеудің нәтижелері ерте жастағы балалардың сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді және сонымен қатар жүретін бұзылыстарды еңсеру мәселелерін шешуде әртүрлі психологиялық және педагогикалық араласулардың тиімділігін көрсетеді. Дегенмен, араласу стратегиялары мен олардың нәтижелерін оңтайландыру үшін қосымша зерттеулердің қажеттілігін көрсететін бірқатар олқылықтар бар.

Болашақ зерттеулердің маңызды бағыты- бұл ерте араласудың ұзақ мерзімді тиімділігін бағалау үшін жүйелі зерттеулер жүргізу қажеттілігі. Қазақстанда қаралған зерттеулердің көпшілігі қысқа мерзімді нәтижелерді ғана бағалады және кейінгі бағалауды есепке алмады. Мысалы, мультисенсорлық тәсіл балалардың артикуляциясы мен сөйлеу белсенділігін жақсартуда оң нәтиже көрсетті. Алайда ұзақ мерзімді тиімділік белгісіз болып қалды. Бұл араласуға ұзақ мерзімді зерттеулер жүргізуге итермелейді. Ерте араласу тұрақтылығы туралы маңызды түсініктер алуға және шешім қабылдауға, ең жақсы нәтижеге қол жеткізуге қажетті араласу ұзақтығы мен қарқындылығы туралы мәліметтер мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, зерттеудің маңызды бағытын ашатын осы шетелдік араласу стратегияларының мәдени бейімделуін зерттеу қажет. Қарастырылып отырған тақырып аясында жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижелері ерте жастағы балалардың мүмкіндігінше көп сезім мүшелерін іске қосу, түзете-дамыту жұмыстарын неғұрлым ерте бастау қажетті деп қорытындылайды. Бас миының түрлі аймақтары сенсорлық сигналдардың ықпалымен тұтас бір байланысқа бірігеді және ағзаның жалпы дамуына да жағымды жағдай жасайды. Логопедияда саласында мульти-сенсорлық тәсілді қолдану арқылы баланың дыбыс айтуын түзетуге, сөздік қорын кеңейтуге, экспрессивті сөйлеу тілін қалыптастыруға, сонымен бірге фонематикалық есту қабілетін жетілдіруге және белсенді түрде сөйлеу ынтасын арттыруға үлкен мүмкіндік беріледі. Сондықтан, мультисенсорлық тәсіл ерте жас баланың сөйлеу тілін дамытып қоймай, оның жалпы психикалық және эмоционалдық жағына да оң әсер етеді деген шешім жасауға әбден болады. Алынған зерттеу нәтижелері логопедиялық практикада кешенді ықпал ету және жаңа әдістерді енгізу арқылы тежелу салдарынан туындаған қиындықтарды еңсеруге болатынын көрсетті.

Сонымен, мультисенсорлық тәсіл логопедия саласында ерте араласу әдісі ретінде ең тиімді екендігі дәлеленді. Яғни, сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсеруде қолдану мүмкіндігі ғылыми тұрғыдан негізделді. Мультисенсорлық тәсілді мектеп жасына дейінгі білім беру ұйымында қызмет жасайтын логопед мамандарға, сондай-ақ тәрбиешілерге кәсіби іс-әрекетінде кең қолдану үшін ұсынуға болады. Алынған зерттеудің нәтижелері балалардың сөйлеу тілі дамуындағы тежелуді еңсерудегі барлық олқылықтарды анықтауға және жоюға көмектеседі. Ең бастысы, ерте жастағы балалардың жағдайын жақсартуға неғұрлым тиімді араласу және қолдау стратегияларын енгізуге алып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жалмухамедова А.К. *Организационно-методические основы раннего включения детей с ограниченными возможностями в образовательный процесс : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.* Алматы, 2006. Стр. 66-70
2. Patricia Ruhl, *Brain Mechanisms in Early Language Acquisition*" (2010) - *Neuron*, Cambridge, MA: Cell Press, pp 59-78
3. Janet Werker, *Speech Perception as a Window for Understanding Plasticity and Commitment in Language Systems of the Brain*" *Developmental Psychobiology*, New York: Wile, 2005. pp 95-102
4. Ayres A. *Sensory Integration and the Child.* — *Western Psychological Services*, 2005. pp.56-60
5. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences.* — *Basic Books*, 1993. pp.205-209
6. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. *Нарушение речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития.* Москва, Владос. 2016. Стр. 205-208
7. Лурия А.Р. *Основы нейропсихологии.* — М.: МГУ, 1973. Стр. 135
8. Лалаева Р.И., Мальцева Е.В. *Диагностика речевых нарушений у дошкольников.* — М.: Владос, 2017. Стр. 148-58
9. Волкова Г.А. *Логопедия: ранняя диагностика и коррекция речевых расстройств.* — СПб.: Питер, 2021, Стр. 153-158
10. *Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың тұжырымдамалары (2023–2029 жж.).* ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №249 қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249>
11. Povirena I., & Pavliu, R. *Psychological and pedagogical support of younger schoolchildren with speech disorders in the conditions of a special educational institution.* *Pedagogical Education: Theory and Practice*, 2024 *Psychology. Pedagogy.* <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.4013>
12. Рахимова Д., Тұрарбек А., Галимова Р. және Акимбаева А. *Word2Vec әдісі негізінде сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға қазақ тілін оқыту жүйесін әзірлеу. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы. "Педагогика" Сериясы, 4 (71), 2022. бб. 81-88. <https://bulletin-phmath.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1868>*
13. Рымханова А.Р., Әділмағамбетова Б.М. және Амангереева Г.А. *Ақыл-ой дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балаларда ойын арқылы сөйлеу дағдыларын дамыту. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы. "Арнайы педагогика" сериясы, 4(71), 2022. бб. 76–81. <https://bulletin-special-pedagogy-kaznpu.kz/index.php/home/article/view/91>*
14. Sunderajan T., & Kanhere S.V. (2019). *Speech and language delay in children: Prevalence and risk factors.* *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(5), 2019. 1642–1646. <https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc.162.19>

References:

1. Zhalmuamedova A.K. *Organizacionno-metodicheskie osnovy rannego vklyucheniya detej s ogranichennymi vozmozhnostyami v obrazovatel'nyj process : avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata pedagogicheskikh nauk.* Almaty, 2006. Str. 66-70
2. Patricia Ruhl, *Brain Mechanisms in Early Language Acquisition* (2010) - *Neuron*, Cambridge, MA: Cell Press. pp 59-78
3. Janet Werker, *Speech Perception as a Window for Understanding Plasticity and Commitment in Language Systems of the Brain* (2005) - *Developmental Psychobiology*, New York: Wiley. pp 95-102
4. Ayres A. *Sensory Integration and the Child.* — *Western Psychological Services*, 2005. pp.56-60
5. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences.* — *Basic Books*, 1993. pp.205-209
6. Lalaeva R.I., Serebryakova N.V. *Narushenie rechi i ih korrekciya u detej s zaderzhkoj psihicheskogo razvitiya.* Moskva, Vldos. 2016. Str. 205-208
7. Luriya A.R. *Osnovy nejropsihologii.* — M.: MGU, 1973. Str.135
8. Lalaeva R.I., Mal'ceva E.V. *Diagnostika rechevyh narushenij u doskol'nikov.* — M.: Vldos, 2017. Str. 148-58
9. Volkova G.A. *Logopediya: rannaya diagnostika i korrekciya rechevyh rasstrojstv.* — SPb.: Piter, 2021. Str. 153-158
10. *Қазақстан Республикасында мектепке деjingi, орта, техникалық және кәсіптік bilim berudi damytudyh tyzhrymdamalary (2023–2029 zhzh.). ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №249 қаулысы.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249>
11. Povirena I., & Pavliuk R. *Psychological and pedagogical support of younger schoolchildren with speech disorders in the conditions of a special educational institution. Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology, 2024 Pedagogogy.* <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.4013>.
12. Rahimova D., Tyrarbek A., Galimova R., Akimbaeva A. *Word2Vec әдиси негизінде сөjлеу қабилети бұзылған балаларға қазақ тилин оқуы зhyjesin әzirleu. Abaj atyndazy Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің habarshysy. \"Pedagogika\" Seriyasy, 4 (71), 2022. 81-88.* <https://bulletin-phmath.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1868>
13. Rymhanova A.R., Әdilmazambetova B.M. және Amangereeva G.A. *Ақыл-оj damuy tezhelgen мектеп zhasyna dejingi balalarda ojn арқылы сөjлеу дәздыларын damytu. Abaj atyndazy Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің habarshysy, \"Arnajy pedagogika\" seriyasy, 4(71), 2022. 76–81.* <https://bulletin-special-pedagogy-kaznpu.kz/index.php/home/article/view/91>
14. Sunderajan T., & Kanhere S.V. *Speech and language delay in children: Prevalence and risk factors. Journal of Family Medicine and Primary Care, 8(5), 2019. 1642–1646.* https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_162_19

IRSTI 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2026.90.2.034>

А.Е.Жекеева ^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет
Алматы қ., Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА 4-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН PIRLS ЗЕРТТЕУІ НӘТИЖЕЛЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада цифрлық трансформацияда бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру мәселесі PIRLS халықаралық зерттеуінің нәтижелері негізінде аналитикалық тұрғыда талданды. Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологиялардың кеңінен енгізілуі оқушылардың мәтінмен жұмыс істеу тәсілдерін түбегейлі өзгертіп, оқу сауаттылығын жаңа қырынан қарастыруды талап етуде. Осы тұрғыда мақалада оқу сауаттылығы тек мәтінді түсіну дағдысы ретінде емес, ақпаратты табу, біріктіру, интерпретациялау және бағалау қабілеттерінің жиынтығы ретінде қарастырылады.

Зерттеудің теориялық бөлігінде оқу сауаттылығы ұғымының халықаралық зерттеулердегі (PIRLS, PISA) түсіндірмесі беріліп, цифрлық оқу ортасының ерекшеліктері айқындалады. Материалдар мен әдістер бөлімінде PIRLS–2016 және PIRLS–2021 зерттеулерінің құрылымы, бағалау форматы, қатысушы контингенті және цифрлық форматқа көшу ерекшеліктері сипатталады. Зерттеу деректері Қазақстандық оқушылардың оқу сауаттылығы деңгейінің динамикасын анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелерді талдау барысында әдеби және ақпараттық мәтіндер бойынша оқу жетістіктеріндегі айырмашылықтар, қағаз және цифрлық форматтағы тапсырмаларды орындау нәтижелерінің салыстырмалы көрсеткіштері қарастырылған. Әсіресе «Бос құмыра» әдеби мәтініне берілген тапсырмалар негізінде оқушылардың ақпаратты табу, себеп-салдарлық байланысты анықтау, метафоралық мағынаны түсіну және кейіпкердің эмоциялық күйін